

Jubel in de tempel

n.a.v. Handelingen 3

Lukas heeft veel waarde gehecht aan de genezing van de verlamde man bij de tempel, waarover het in dit hoofdstuk gaat. We zien hem zitten bij de poort, die 'De Schone' wordt genoemd. Waarschijnlijk moeten we deze poort situeren tussen het voorhof van de heidenen en de eerste doorgang naar het eigenlijke tempelcomplex, waar alleen Joden mochten komen. Als hij daar zit, heeft hij de tempel achter zich en kijkt hij op het voorhof: het enorme en fraaie plein waar plaats was voor vele honderden mensen.

Het moet wat geweest zijn voor hem om de mensen frank en vrij de tempel te kunnen zien inlopen, terwijl hij er niet in kon. Het zal hem met verlangen vervuld hebben. Als hij de vogels erheen ziet fladderen, zal Psalm 84 af en toe door zijn gedachten zijn gegaan: zij bouwen hun nesten bij Gods altaren. Toch zal de Psalm hem ook hebben getroost, vooral de passage die zegt dat het beter is één dag te verblijven aan de ingang van het Godsgebouw dan duizend dagen in de tenten van de goddelozen.

Die 'tenten' zag hij overigens elke dag. Op het voorhof waar hij zicht op had, werd geld gewisseld en werden offerdieren gekocht. De priesters verdienden er goed geld mee. Daar had de Here Jezus na zijn intocht in Jeruzalem op Palmzondag de tafels omver geworpen en de dieren verdreven en gezegd: "Het huis van mijn Vader moet een bedehuis genoemd worden en u maakt het tot een rovershol." De leidinggevende priesters waren doorgaans koude, berekenende figuren, die het niet om de dienst van God te doen was. Die was vormelijk geworden, zonder ziel. Dezelfde priesters zullen weinig oog voor hem gehad hebben. In dat licht is de Griekse vertaling van Psalm 84 van betekenis: "Beter een uitgestotene bij de tempel dan gewend aan de vreugde van de tenten van de goddelozen."

Nog een andere passage uit de LXX zal hem aangesproken hebben. Vers 4 zegt niet zoals in het Hebreeuws dat de zwaluw een nest bouwt bij Gods altaren, maar dat de tortelduiven dat doen. Is er een sprekender beeld van een lente-achtige, paradijselijke toestand? Zou hij in dit licht van deze Psalm ooit gedacht hebben aan de belofte van Jesaja dat de volkeren zouden komen en God zijn rijk zou stichten op deze berg en alles nieuw zou maken, zodat de kreupele zelfs zou springen?

Dan gebeurt er wat. Petrus en Johannes gaan op het negende uur naar de tempel om er te bidden. Ze zien de bedelaar. Petrus spreekt hem aan en richt hem op in de naam van Jezus. Het staat er simpel maar wie op de schrijffrant van Lukas let, valt op dat Petrus de man op een bepaalde manier aanziet. Lukas gebruikt een speciaal woord (*atenizein*). Hij doet

Inhoud

Meditatie	97
Dr. H. Klink, Hoornaar	
De Oranjes en hun religie	99
M. den Admirant, 's-Gravenhage	
De zin van het Bijbelse jubeljaar	101
Jonathan van Tongeren, Coevorden	
Klassiek Licht (IX) "Ellende en verlossing"	103
J.G. Barnhoorn, Nunspeet	

Een woord van Aurelius Augustinus (354-430)

Het kwaad dat degenen die de kudde van Christus weiden, voor alles moeten zien te vermijden is, dat zij hun eigen belangen zoeken in tegenstelling tot die van Jezus Christus. Zij doen dat als zij de schapen, voor wie Jezus' bloed vergoten is, hun verlangens laten dienen. Achter Hem, de enige herder, zijn ook de herders schapen in een bijzondere kudde. Allen heeft Hij tot schapen gemaakt. Ter wille van hen heeft Hij het aanvaard om te lijden en om dat lijden te kunnen volbrengen voor allen, heeft Hij zichzelf tot lam gemaakt.

dat een enkele keer meer.

Zo zaten de mensen in Nazareth te kijken naar Jezus toen hij daar voor het eerst zou preken, nadat Hij de schriftrol had teruggegeven aan de dienaar. Zo keek het meisje naar Petrus toen ze vroeg: "Was u ook niet bij hem?" Zo keek Stefanus naar de hemel, toen hij Jezus zag, terwijl hij stierf. Het woord dat Lukas gebruikt, geeft aan dat Petrus de man zag en ineens begreep dat hij iets verwachten kon – dat het heil van Christus hier open zou kunnen gaan. Dan begrijpen we waarom hij de bedelaar vraagt naar hem te kijken. De man ziet de verwachting in Petrus' ogen!

Dat hij dat gezien heeft, blijkt uit wat Lukas dan vertelt. De man kijkt naar Petrus en dan komt er in zijn blik, vertelt Lukas, iets bijzonders: hij kijkt rustig en afwachtend en vol overgave neigt hij zijn hoofd om dat wat Petrus verwacht aan zich te laten gebeuren. Door de kracht van Jezus van Nazareth gaat hij staan en springt en danst hij van vreugde in het rond. Met de apostelen gaat hij jubelend het tempelcomplex op! Zo klinkt tijdens de dienst van het gebed de jubel om Gods heil overal door.

Waarom doet Christus dit? Allereerst eenvoudigweg uit medelijden met deze man. Hoe vaak heeft Hij in zijn leven op aarde mensen geholpen! Nu gaat zijn medelijden via zijn apostelen door en bereikt het deze bedelaar. Maar er is meer. Jezus zorgt ervoor dat in de tempel datgene plaatsvindt, waar men Hem na de intocht in Jeruzalem geen ruimte voor gunde! Nu Hij is opgestaan zorgt Hij ervoor dat de tempel een huis van jubel en vreugde wordt.

Waarom jubelde deze man? Toen Jezus de tempel reinigde, zei Hij: "breek deze tempel (mijn lichaam) af en ik zal hem opbouwen in drie dagen." Jezus zinspeelde daarmee op de opstanding uit de doden. Hij zou een nieuwe tempel stichten – het Koninkrijk der hemelen, waardoor alle dingen vernieuwd zouden worden en een nieuwe schepping tot stand zou komen!

Met deze nieuwe tempel is de bedelaar in aanraking gekomen! De jubel om de nieuwe tempel dringt door in de oude tempel! Jezus zorgt ervoor dat het Koninkrijk der hemelen doorbreekt op aarde en dat men er door geloof, door overgave, zoals bij deze man, bij betrokken wordt! Dat geldt allereerst voor Jeruzalem, maar ook voor de volkeren: "Gaaf heen en verkondigt het Evangelie eerst in Jeruzalem en tot aan de einden van de aarde", zei Hij tegen zijn discipelen. Hier breekt het door in Jeruzalem, zelfs in de tempel, waar bij veel priesters zoveel vijandschap tegen Jezus heerste.

Maar het zal verder gaan: alle volkeren en heel de

schepping zijn erbij betrokken. Johannes zal later schrijven over de Samaritaanse vrouw die vraagt of het wáár is dat alleen in Jeruzalem God aanbeden mag worden. Jezus antwoordt: "De zaligheid is uit de Joden, maar de ure komt en is nu, dat de ware aanbidders God overal zullen aanbidden in Geest en waarheid." Hun wordt de toegang geopend tot de nieuwe tempel, die Jezus tot stand bracht en die veel verder reikt dan de tempel van Jeruzalem die al als bedehuis bestemd is voor alle volkeren.

Ook in dit opzicht is Psalm 84 aansprekend. In de Psalm staat: "O HERE aanschouw het aangezicht van Uw gezalfde." De gezalfde is de koning met wie God een verbond sloot. Door dit verbond is de zegen op de Sion gegarandeerd. In de LXX-vertaling staat: "O HEER, aanschouw uw Christus" (is: Gezalfde). De vroeg-christelijke gemeente las er de naam in van Jezus. En zo is het alsof de psalmist vraagt aan de Here God om zijn heil wereldwijd te maken, vanwege Christus, de bouwer van de nieuwe tempel. Dit vindt nu plaats: door het geloof is er een nieuwe toegang tot het Koninkrijk van de hemel voor alle volkeren!

En zo lijkt de christelijke gemeente op deze man. Hij lag daar voor de tempel, met heimwee om in de tempel Gods heerlijkheid te aanschouwen. En toch: één dag aan de drempel van het tempelcomplex betekende meer dan duizend in de tenten van de goddelozen. Zo is de christelijke gemeente door het geloof met de krachten van het Koninkrijk der hemelen in aanraking gekomen. Zij ziet al iets van dat Koninkrijk, maar leeft nog hier op aarde op de drempel ervan. Zij is dankbaar in het zicht van dit Koninkrijk te mogen leven, om straks volledig naar binnen te kunnen gaan. Deze plek op de drempel van het heiligdom en dit vooruitzicht vormden de bron van de vreugde van die ene man die jarenlang op een zolderkamer het bed moest houden, met alleen een dakraam boven zich. Een predikant zei: "U hebt ook maar weinig uitzicht!" De man in kwestie zei: "Daar vergist u zich in. Ik zie de wolken en bedenk elke dag dat de Heiland daarop terugkomt. Mijn uitzicht is prima."

Door uit dit Evangelie te leven kunnen wij elkaar van tijd tot tijd dienen en tot een hand en een voet zijn. Zoals Luther, die zovelen tot zegen was, eens tegen Melanchton zei: "Nu moet jij me eenvoudigweg het Evangelie vertellen. Ik heb het nodig." Melanchton deed het en Luther was getroost en zette zijn loflied op Christus voort tot hij zelf binnen kon gaan in Gods koninkrijk. Zijn laatste woorden waren: "Wij zijn bedelaars, dat is waar..."

H. Klink, Hoornaar

De Oranjes en hun religie

In Godes vrees te leven heb ik altijd betracht ... Deze regels uit de tweede strofe van ons volkslied verwoorden de godsvrucht van prins Willem van Oranje. In vorige nummers van *Ecclesia* heeft dr. H. Klink al de aandacht gevestigd op enkele brieven die blijk geven van Oranje's diepgeworteld geloof. Daaruit mogen we afleiden dat de prins uit overtuiging handelde, toen hij zich in 1573 bij de calvinisten aansloot en in de Nederduits Gereformeerde Gemeente van Dordrecht deelnam aan het Heilig Avondmaal. De prins was het calvinistische geloof van harte toegedaan. Zelf heeft hij eens – met een Spaanse woordspeling – gezegd: “zo kaal (*calbo* in het Oudspaanse) als ik van hoofd ben, zo calvinistisch ben ik van harte, en in dit geloof zal ik sterven”¹.

We moeten daarbij wel bedenken dat Willem van Oranje geen strenge calvinist is geworden. Nadat hij in Utrecht eens gekerkt had bij Hubert Duijfhuis, voorstander van een ondogmatisch christendom, verklaarde hij dat hij nooit zo gesticht was geweest. Hij deelde ook niet de afkeer die vele calvinisten hadden van wereldse vermaken als dans en toneelspel. Nog in een ander opzicht verschilde de “rekkelijke” prins van strenge calvinisten, zoals de predikant Petrus Dathe-nus. Willem van Oranje betrachtte verdraagzaamheid en was niet alleen voorstander van vrijheid van geweten, maar bepleitte ook voor alle gezindten vrije uitoefening van godsdienst.

Wat weten we van de geloofsovertuiging van Oranje's opvolgers: de stadhouders van de Republiek der Verenigde Nederlanden en de Nederlandse koningen en koninginnen? De tentoonstelling “Oranje en religie” in Paleis Het Loo is een gereede aanleiding om over dit thema iets te vermelden. Deze expositie, georganiseerd in samenwerking met de Stichting Refo500, biedt een historisch beeld van de godsdienstige beleving van het huis Oranje-Nassau. Tentoongesteld zijn bijbels, godsdienstige geschriften, diverse voorwerpen en afbeeldingen die de band met geloofsovertuigingen illustreren. Bij de opening (op 26 april) is erop gewezen dat voor alle Oranjes de geest van verdraagzaamheid kenmerkend is. “De Oranjes hebben zich nooit opgeworpen als boegbeeld van het gereformeerd protestantisme.”

Hierbij dienen echter wel enkele kanttekeningen te worden geplaatst. Het Oranjehuis is vanouds verbonden geweest met de Kerk der Hervorming. In de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden had deze band zelfs een officieel karakter. De Gereformeerde Kerk was in die periode de publieke kerk, die als enige officieel werd erkend en een bevoorrechte

positie genoot. De stadhouders Maurits, Frederik Hendrik en hun opvolgers hadden onder meer tot taak de gereformeerde religie te beschermen en te bevorderen. Ze hebben zich naar hun beste kunnen van deze taak gekweten.

Als gevolg van de Bataafse revolutie van 1795 en de scheiding van kerk en staat werd de officiële band tussen Oranje en de Gereformeerde (Hervormde) Kerk verbroken. Maar de verbondenheid van het vorstenhuis met de grootste protestantse kerk bleef intact. De regerende koningen en koninginnen waren allen lid van de Nederlandse Hervormde Kerk, die per 1 mei 2004 opging in de Protestantse Kerk in Nederland.

Zij hebben zich nimmer als strenge calvinisten geprofileerd. Eén van hen, Koning Willem III, bracht dit in 1849 als volgt onder woorden: “Mijn voorouders hebben nooit het protestantisme in die exclusieve zin uitgelegd als nu vele heethoofden. Integendeel, de essentie van het protestantisme is verdraagzaamheid. Ik zal dan ook altijd verdraagzaam zijn.”²

De Oranjes hebben ook voor andere godsdienstige overtuigingen ruimte gelaten, bijvoorbeeld als bepaalde huwelijken daartoe aanleiding gaven. Zo werden op het Loo Anglicaanse diensten gehouden in een kapel, die was ingericht voor Mary Stuart, de Engelse gemalin van stadhouder Willem III. En de Russische grootvorstin Anna Paulowna, in 1816 gehuwd met de latere koning Willem II, liet in de Oranjepaleizen Russisch-orthodoxe kapellen inrichten. Zij was ook het rooms-katholicisme niet ongenegen. Ter gelegenheid van de ingebruikneming van de eerste rooms-katholieke kerk in Apeldoorn in 1847 schonk koningin Anna Paulowna een crucifix, die thans in Paleis Het Loo te zien is; het verhaal gaat dat de vorstin het persoonlijk per rijtuig kwam aanbieden.

Vermelding verdient ook een zilveren kruis met gouden Christusbeeld, geschonken door paus Pius IX aan koningin Sophie, de gemalin van koning Willem III, na de dood van het zesjarige prinsje Maurits (4 juni 1850). “Al wat mij op deze aarde restte aan hoop en vreugde is voor altijd weg”, schreef de diepbedroefde vorstin aan haar vertrouweling Lady Manet. Sophie van Württemberg, van huis uit evangelisch-luthers, was bij haar huwelijk lid geworden van de Nederlandse Hervormde Kerk. Daarin kwam geen verandering. De koningin onderhield goede contacten met het echtpaar Groen van Prinsterer en ook met de Haagse hervormde predikant (en latere professor) dr. J.H. Gunning. Zij hoorde hem graag en hij kwam menigmaal bij haar op bezoek³.

Persoonlijke geloofsbeleving

De vraag, hoe de Oranjes hun geloof persoonlijk hebben beleefd, is veelal niet zo gemakkelijk te beantwoorden. Enig inzicht geeft de huidige expositie. Te zien is bijvoorbeeld een Franse uitgave van het boekje van Thomas a Kempis: *De Imitatione Christi* (Over de navolging van Christus) uit het bezit van Koning Willem I. Hij las erin kort voordat hij op 12 december 1843 in zijn werkkamer in het paleis "Unter den Linden" te Berlijn overleed. Ook is er een bijbel, in 1831 door prinses Anna Paulowna geschonken aan haar jongste zoon Hendrik, waarin zij schreef dat op de Heilige Schrift alle ware beginselen van deugd, moed en trouw rusten. Haar echtgenoot, kroonprins Willem, schonk in 1833 één van zijn zonen het boekje *Hoe een belijdend Christen leeft*, met het advies: "blijf je steeds bewust van het belang van godsdienst voor een gelukkig toekomstig leven".

Een vrij belangrijk deel van de expositie komt uit het bezit van koningin Wilhelmina (1880-1962). Haar belangstelling voor godsdienstige zaken blijkt onder meer uit de inhoud van een boekenkast. Zo staat Calvijs *Institutie* erin, evenals een werk over de geschiedenis van de Franse reformatie en een boek van de Haagse predikant A.K. Straatsma, bij wie zij graag kerkte.

Koningin Wilhelmina heeft haar geloofsovertuiging nooit onder stoelen of banken gestoken. Geen ander lid van het Oranjehuis heeft over zijn of haar persoonlijk geloof zoveel aan het papier toevertrouwd en in de openbaarheid gebracht als deze vorstin. In haar memoires *Eenzaam maar niet alleen* (1959) gaf zij een beschrijving van Gods leiding in haar leven. Toen zij in haar jeugd een religieuze crisis doormaakte, nam ze zich voor, "de vrede met God, die alle verstand te boven gaat, maar ook alle verstand verlicht" in haar hart toe te laten. In haar verdere leven heeft Wilhelmina "geen tijd van zogenaamde Godverlatenheid en twijfel en strijd daartegen" gekend. In de jaren twintig maakten de in ons land uitgegeven toespraken van de Voorindische christenapostel Soendar Singh diepe indruk op haar. Zijn ondogmatische geloofsleer sprak haar bijzonder aan.

Wat bij het lezen van haar boek opvalt, is dat Wilhelmina maar weinig zegt over de kerken. "Zij hebben geen rol van betekenis vervuld in mijn leven. Zij stonden daarvoor te ver af van mijn persoonlijke binding met Christus en Zijn Leiding met mij", zo schrijft ze. Toch bleef zij haar leven lang een trouwe kerkganger. In de Nederlandse Hervormde Kerk voelde Wilhelmina zich het meest thuis bij de ethisch-irenische richting, zoals ook blijkt uit de keuze van haar hofpredikers: dr. J.H. Gerretsen, ds. W.L. Welter, dr. H.Th.

Obbink en de Apeldoornse dominee J.F. Berkel.

Na haar troonsafstand in 1948 werd prinses Wilhelmina zich bewust van de taak "alle mensen (van alle volken en rassen) te brengen tot Christus", met andere woorden: hen op te wekken tot een levend geloof, waardoor een wezenlijke en persoonlijke band met Christus kan ontstaan. Ze droeg haar boodschap uit in toespraken en korte geschriften. In haar brochure *De Grote Onbekende* (1949) schrijft zij dat voor ieder mens de allesbeheersende vraag is, welke betekenis Christus voor hem heeft: "Is Christus *de Eerste* in uw leven?". Ook legde zij een intense belangstelling voor de protestantse oecumenische beweging aan de dag. Het was haar overtuiging "dat Christus de kerken wil opheffen tot Zijn universele Kerk."⁴

Onder de titel *De Heer is mijn herder* verscheen in 1961 van haar hand nog een meditatief geschrift over haar lievelingspsalm, Psalm 23. In haar laatste publicatie, *Verbondenheid*, uitgekomen ruim een halfjaar voor haar overlijden in 1962, gaf Wilhelmina opnieuw uiting aan haar geloofsbeleving.

Haar dochter Juliana toonde al vanaf haar jeugd een brede religieuze belangstelling. Ze onderging de invloed van de christelijk-mystieke geloofsbeleving van haar moeder, terwijl haar vader, prins Hendrik, haar in contact bracht met oosterse mystieke wijsheid. Hoewel zij vasthield aan de kerkelijke vormen van het protestantisme, gaf ze later blijk van grote interesse voor een esoterisch en gnostisch christendom. In haar kerstboodschap van 1956 zei koningin Juliana: "Het ligt geheel in de lijn van mijn opvoeding en ambt, en van mijn natuurlijke neiging, dat ik wil zoeken naar datgene wat *allen* bindt".

"Geen twee mensen beleven hun geloof op eenzelfde manier", aldus koningin Beatrix in 1980 in haar eerste kerstboodschap. Zo zijn er ook in de Oranjefamilie verschillen in geloof en geloofsbeleving; de vier dochters van koningin Juliana en prins Bernhard hebben in religieus opzicht uiteenlopende wegen gekozen.

Nadat Beatrix koningin was geworden en het koninklijk gezin zich in 1981 in Den Haag had gevestigd, ontstond er een band met de Kloosterkerk-gemeente. In 1983 werd ds. C.A. ter Linden predikant van deze hervormde, oecumenisch ingestelde mentaliteits- of sympathiegemeente, die hij tot zijn emeritaat (mei 1999) zou dienen. Zijn zorgvuldig taalgebruik met verrassende wendingen, de openheid en het verhalende karakter van zijn preken spraken de koninklijke familie aan. Als "huisdominee van de Oranjes" leidde ds. Carel ter Linden in de periode 2001-2004 driemaal een trouwdienst, driemaal een doopdienst en tweemaal een uitvaartdienst.

“Gelovig, niet kerkelijk”

Al eerder, Palmzondag 1997, deed prins Willem-Alexander met 19 anderen in de Kloosterkerk geloofsbelijdenis. Vijf confirmandi, onder wie de prins, behoorden tot een groep van twaalf, die vanaf 1992 ongeveer negen maal per jaar onder leiding van ds. Ter Linden bijeenkwam om over geloofszaken te spreken. Over zijn persoonlijk geloof schreef de prins later in een brief ter voorbereiding van zijn huwelijk met Máxima Zorreguieta (op 2 februari 2002 door ds. Ter Linden kerkelijk ingezegend): “Het geeft mij houvast in moeilijke tijden en bij moeilijke beslissingen. Het geeft me ook iets waaraan ik uiteindelijk verantwoording kan en mag, ja moet afleggen. Dit is voor mij de manier om zelfrespect en eigenwaarde hoog te houden, en soms tegen de stroom in te blijven gaan, omdat je zeker weet dat je op het juiste spoor zit.”⁵

Al bij de aankondiging van de verloving van Willem-Alexander met Máxima verzekerde de prins dat het Oranjehuis protestants zou blijven. Máxima zegde toe, zich in het protestantse geloof te zullen verdiepen. Tot dusver is zij echter haar rooms-katholieke geloof trouw gebleven. Enkele dagen vóór de troonswisseling zei de aanstaande koningin in een gesprek met Nederlandse media, dat zij (voorlopig althans) katholiek zou blijven. Verder wees zij erop dat kerk en staat

gescheiden zijn en dat het geloof van het koningshuis een privézaak is.

“Wij zijn gelovig, niet kerkelijk” heeft Willem-Alexander volgens ds. Ter Linden eens gezegd. Maar over de inhoud van het geloof en over het kerkbezoek worden geen nadere mededelingen gedaan. In het op 17 april 2013 uitgezonden tv-interview met het aanstaande koningspaar kwamen geloof en kerk niet ter sprake. “Als kinderen van onze tijd spreken ze niet graag over geloof”, zo stelde de priester Antoine Bodar in een reactie vast. In dit opzicht geldt ook voor het Oranjehuis dat de tijden veranderd zijn.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

Noten

- 1 Vermeld in een brief, gedateerd 28 mei 1577, van Don Juan van Oostenrijk, landvoogd der Nederlanden, aan koning Philips II.
- 2 Prof. mr. C.W. de Vries, *Overgrootvader Koning Willem III*, Amsterdam 1951, blz. 55.
- 3 Gunnings zoon, dr. J.H. Gunning J.Hzn., vermeldt dit in zijn boek *Herinneringen uit mijn leven*.
- 4 Cees Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, Amsterdam 2001, blz. 552.
- 5 Jan Hoedeman en Remco Meijer, *Willem-Alexander, van prins tot koning*, Amsterdam 2013.

De zin van het Bijbelse jubeljaar

“Het Bijbelse jubeljaar, na 49 jaar alle schulden kwijtschelden, is in de praktijk nooit toegepast. Logisch, want het werkt niet”, aldus een kennis van Marijke Aalders, zoals geciteerd in ‘Een andere kijk op de crisis?’, in *Ecclesia* nr. 9. Hoe zit het eigenlijk met dat jubeljaar, dat ‘kwietschelden van alle schulden’? En als het niet zou werken, waarom schrijft God het Israël dan voor? Het jubeljaar, het voorschrift om iedere vijfzig jaar al het eigendom aan de oorspronkelijke eigenaar te laten vervallen, kan alleen begrepen worden tegen de achtergrond van het geheel van de sabbatsvoorschriften en de Bijbelse visie op eigendom.

Met de stelling dat het jubeljaar nooit in de praktijk is toegepast, omdat het niet zou werken, impliceert men dat het concept derhalve voor ons vandaag ook niet relevant is. Dit is echter geen geldig argument, aangezien het tekort schieten van de mens in het gehoor geven aan een goddelijke norm die norm nog niet zijn zin ontnemt. Daar komt bij dat we in 2 Kronieken 36 kunnen lezen hoe het niet onderhouden van een van de normen waarover we hier spreken als reden wordt aangevoerd voor de Babylonische bal-

lingschap: “Zo ging in vervulling wat de HEER bij monde van Jeremia had voorgezegd. Zeventig jaar bleef het land braak liggen en had het rust, totdat alle niet in acht genomen sabbatsjaren vergoed waren.” De voorschriften van het sabbats- en jubeljaar zijn dus niet maar een excentriek idee, het is menens.

Voordat we toekomen aan de bespreking van wat het sabbatsjaar en het jubeljaar inhouden en wat de zin van deze voorschriften is, moeten we eerst de Bijbelse visie op eigendom schetsen. Het is immers deze context waarin de voorschriften toegepast moesten worden. De sleutel tot de Bijbelse visie op eigendom is het besef dat God de schepping gemaakt heeft en er derhalve de eigenaar van is. Alles is uiteindelijk van God. Meer dan andere volken moest Israël hiervan doordrongen zijn. Het land waar de Israëlieten woonden was hen door God gegeven (Gen. 17:8 e.v.a.) en God had bepaald hoe het land verdeeld moest worden onder de stammen van Israël en vervolgens onder de gezinnen (die in die tijd drie generaties omvatten) waaruit die stammen bestonden. Als we spreken over eigendom of bezit, bedoelen we paradoxaal genoeg

datgene waarvan we afstand kunnen doen, bijvoorbeeld door verkoop.

De Bijbelse visie op eigendom is een andere, eigendom is het deel dat men van God ontvangen heeft. Dat erfdeel moet doorgegeven worden. Wanneer men het door omstandigheden – zoals opeenvolgende slechte oogsten – uit lijfsbehoud van de hand moet doen, krijgt men het na verloop van tijd toch weer terug. Ook wanneer in het Oude Testament sprake is van slavernij, moeten we ons bewust zijn van de eigendomsvisie. Onder de heidenen was een slaaf het eigendom van zijn meester, waarover deze vrijelijk kon beschikken. Slavernij in het oudtestamentische Israël moet echter begrepen worden als gebonden zijn tot arbeid voor een meester. De slaaf werd daarentegen niet het eigendom van de meester; als de schuld was afbetaald of het sabbatsjaar aanbrak, werd de 'slaaf' weer in vrijheid gesteld (Lev. 25:39-41, Ex. 21:2-4, Deut. 15:12-18).

In het jubeljaar kreeg men als bezitloze ook de voorouderlijke grond weer terug. Hier komen we aan de zin van het jubeljaar toe. Israël was een overwegend agrarische natie en toegang tot grond was zodoende van cruciaal belang. De grond in Israël was zo verdeeld, dat iedere stam en iedere familie grofweg zijn deel had. Zodoende bezat iedereen de middelen om in zijn levensonderhoud te voorzien. Door deze brede distributie van de productiemiddelen was iedereen ongeveer even welvarend. Het jubeljaar diende er vervolgens toe om deze rechtvaardige verdeling van de grond in stand te houden. Accumulatie van kapitaal was nauwelijks mogelijk, omdat men wel grond bij kon kopen, maar deze in het vijftigste jaar weer kwijt raakte. Het verkopen van grond was dan ook niet de bedoeling, de bedoeling was dat iedereen zijn grond zou behouden. Was men door tegenvallende oogsten genoodzaakt de grond toch te verkopen, dan werd de prijs vastgesteld op basis van de veronderstelde waarde van de opbrengst die de grond zou geven in het aantal oogsten dat nog resteerde tot aan het jubeljaar (Lev. 25:16). Het jubeljaar leidde dus niet tot onrechtvaardige verkopen. In feite was er niet zozeer sprake van verkoop van grond, als wel van een *lease*-overeenkomst, men kocht de opbrengst van de grond en niet zozeer de grond zelf. Een gezin dat aan lager wal geraakt was, kon zo leven van het geld van de lease en eventueel in dienst treden bij degene die de grond tijdelijk overnam. Deze situatie duurde dan voort tot aan het eerstvolgende jubeljaar, wanneer het gezin weer een kans had een zelfstandig bestaan op te bouwen.

Het systeem garandeerde dus iedere Israëliet en

zijn gezin, ten minste op enig moment in hun leven, toegang tot de productiemiddelen en dus tot een zelfstandig bestaan. Het garandeerde verder een ongeveer gelijke verdeling van het bezit. Die verdeling kon wel tijdelijk uit het lood raken, maar werd altijd weer hersteld. Zo bleef de 'kloof tussen arm en rijk' beperkt. Voorts weten we dat er bepalingen waren om te voorzien in het levensonderhoud van vreemdelingen - die uiteraard geen erfdeel hadden maar na assimilatie wel grond konden verwerven - en bijvoorbeeld weduwen. Het zijn de bekende bepalingen omtrent de randen van de akkers en het laten liggen van wat er van de oogst op de grond valt.

De gebondenheid aan de voorouderlijke grond waar het jubeljaar symbool voor staat, zorgde er ook voor dat families bij elkaar woonden. Bredere families waren zo ook in staat om enerzijds samen de religieuze en familiale hoogtijdagen te vieren en anderzijds voor elkaar te zorgen wanneer dit nodig was. Zo bestond een sociaal weefsel dat een gecentraliseerde verzorgingsstaat overbodig maakte. In onze tijd, met zijn grote mobiliteit, waarin van werknemers verwacht wordt dat ze bereid zijn naar de andere kant van het land te verhuizen als ze daar wél werk kunnen vinden, merken we de sociale gevolgen daarvan. Het aantal mensen dat vereenzaamt is schrikbarend. En wat te denken van de Poolse mannen en vrouwen die huis en haard, hun ouders en andere familie, hun buurt, hun kerkgemeenschap, verlaten om elders in Europa te gaan werken? Zo bezien spreekt er, niet alleen met het oog op arm en rijk, maar ook met het oog op het instandhouden van familiale banden en sociaal weefsel, veel wijsheid uit de oudtestamentische normen van sabbats- en jubeljaar.

We doen er goed aan meer te studeren op Gods bedoeling met dergelijke bepalingen. Ze laten zich allicht niet zonder meer in onze huidige situatie toepassen, maar we kunnen wel lering trekken uit de achterliggende principes en nagaan hoe we de huidige praktijk kunnen aanpassen zodat ze meer tegemoet komt aan Gods bedoeling die daaruit spreekt. Voor wie meer zou willen lezen over de logica achter instellingen als het jubeljaar of hoe dergelijke principes in de hedendaagse samenleving hun toepassing zouden kunnen vinden, kan ik een aantal boeken aanbevelen:

- Jonathan Burnside, *God, Justice and Society. Aspects of Law and Legality in the Bible*, (Oxford University Press, Oxford, 2011) 542 pp.
- Michael Schluter & John Ashcroft (ed.), *Jubilee Manifesto. A framework, agenda & strategy for christian social reform*, (Inter-Varsity Press, Leicester, 2005) 357 pp.

- Paul Mills & Michael Schluter, *After Capitalism: Rethinking Economic Relationships*, (Jubilee Centre, Cambridge, 2012) 187 pp., zie ook

www.facebook.com/AfterCapitalism voor voorproefjes en recensies.

Jonathan van Tongeren, Coevorden

Klassiek Licht (IX)

“Ellende en verlossing”

Na in het vorige artikel over de serie *Klassiek Licht* Da Costa's *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw* zijn Hoogst belangrijke briefwisseling over de heiligmaking bij Dr. H.F. Kohlbrugge aan de orde gesteld te hebben, komen wij nu toe aan de prekenbundel van Kohlbrugge, getiteld *Ellende en verlossing (1834 – 1896)*.¹ Deze bundel, bewerkt en ingeleid door Drs. L.J. Geluk, begint met Kohlbrugge's geruchtmakende preek over Romeinen 7 : 14: “Want wij weten, dat de wet geestelijk is; maar ik ben vleeselijk, verkocht onder de zonde” (Statenvertaling), – een preek, die, op 31 juli 1833 door hem als gastpredikant in het Duitse Elberfeld gehouden, niet alleen in het Wuppertal, maar ook in de Nederlandse Réveilkring als een bom is ingeslagen, doordat hierin met alle heiligheidsstreven radicaal wordt afgerekend.

Deze preek wordt gevolgd door een leerrede over Genesis 3, op 29 juni 1856 door Kohlbrugge uitgesproken tijdens een kerkdienst in de Hervormde kerk te Vianen, waar zijn zoon Gerrit woonachtig was. Deze kerkdienst was een heel bijzondere gebeurtenis, daar het voor het eerst was, dat Kohlbrugge sinds hij in de vaderlandse Kerk als “uitvaagsel” van de kansel was geweerd, in een Hervormde gemeente – en dat op uitnodiging van de plaatselijke predikant – voorging.

Het grootste deel van het boek wordt ingenomen door een prekenreeks over Psalm 118, door Kohlbrugge gehouden in de laatste maanden van 1858, – preken, die de neerslag zijn van de diepe geloofscrisis, die hij had doorgemaakt na de dood van zijn jongste zoon, Jakob, die, als officier in het Nederlandse leger op Java gedetacheerd, kort tevoren plotseling was overleden.

Actualiteit

Op de keper beschouwd is er alle reden om zich af te vragen, of het niet een teveel van het goede is om in een blad, dat uitgaat van de *Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge*, aandacht te vragen voor de zoveelste uitgave van Kohlbrugge's preken. Hoe vaak al is in het *Kerkblaadje* c.q. *Ecclesia* zijn prediking voor het voetlicht gebracht! En toch: hòe actueel Kohlbrugge's boodschap door de jaren heen ook gebleven is², vooral in onze tijd, waarin – met name in de vele “kringen”, die ons land rijk is – de “gelovige” mens gaandeweg meer op het schild wordt geheven, is zij onze aandacht ten volle waard. Wij zijn dan ook heel blij met de uitgave van de bundel *Ellende en Verlossing*, en dat niet in de laatste plaats omdat de preek over Romeinen 7 : 14 er

een plaats in gekregen heeft. Dankzij Kohlbrugge is “Romeinen 7 : 14” niet minder dan een begrip geworden.

Aan Kohlbrugge's preek over deze tekst ligt een ontdekking ten grondslag: de ontdekking, dat het woord ‘vleselijk’ geen bijvoeglijk naamwoord is, maar een bijwoord.³ Paulus bedoelt met dit woord niet te zeggen: “Voor zover het het vlees betreft ben ik een zondig mens, maar in geestelijk opzicht staat het er veel beter met mij voor”. Nee: het woord “vleselijk” en de uitdrukking “verkocht onder de zonde” liggen in elkaars verlengde; zij bedoelen hetzelfde te zeggen: héél mijn “ik” ligt onder de zonde!

Een aantal citaten⁴ uit de preek om dit te verduidelijken:

Wij moeten, zegt Kohlbrugge, uit ons paradijs van ‘christelijk zijn’ en ‘christelijk doen’ en uit onze ingebeelde veiligheid verdreven, van de zandgrond van onze activiteiten verjaagd en naar de Rotssteen Christus toegedreven worden (Galaten 3 : 19, Romeinen 3 : 20 en II Corinthe 3 : 6) (blz. 21).

“Er zijn mensen, die dag aan dag in de waan verkeren, dat zij hun zandkorrels bij elkaar moeten dragen om de berg van hun heiligheid hoog op te bouwen, maar iedere dag blaast de stormwind van de zonden deze zandkorrels weer weg, en dan zitten zij in een hoekje te wenen” (blz. 23).

“De zonde... zal ons in het water jagen of naar de strik en het ongelooft en de vertwijfeling, of naar de strop, als wij niet al onze methoden om heilig te worden (Duits: ‘Heiligings-Systeme’) overboord werpen, opdat het schip alleen op vrije genade zal drijven” (blz. 27).

“U kunt niets dan zondigen. En hoe meer u bezig bent met het ‘doen’, al was het maar ‘een beetje doen’, des te erger maakt u het” (idem).

“Werp uw heiligingskrukken weg, werp ze ver van u weg! U komt er de berg Sion niet mee op. Ruk de lompen af, waarmee uw wonden bedekt zijn, en toon u aan Hem, die heilig en rechtvaardig is, zó als u bent. Laat al het uwe los! Hier aan zichzelf te vertwijfelen is zaligheid...” (blz. 27v.).

“... wij willen haar (sc. de Wet) altijd *vleselijk* verstaan en *vleselijk* nadoen. De Wet daarentegen wil geheel *geestelijk* begrepen worden, en uit de grond van het hart, met de daad en in waarheid, gedaan en vervuld zijn – en daartoe zijn wij niet in staat” (blz. 32).

“... heb ik Hem (sc. Christus), dan bekommer ik mij niet om mijn heiliging, nee, maar ik jaag Hem na en acht alles

voor schade tegen de alles overtreffende kennis van Jezus Christus. Mijn volmaaktheid zal zijn, dat ik dagelijks meer in Hem gevonden word, niet hebbende *mijn* gerechtigheid die uit de Wet is, maar die door het geloof van Jezus Christus is, namelijk de gerechtigheid van God uit het geloof" (blz. 33v.).

"Wanneer de apostel zich in Christus verblijdt, zegt hij niet: 'Ik heb in de heiliging en in het goede al tamelijk wat vorderingen gemaakt'. Nee, maar tot ergernis van zijn fari- zeeër en tot troost van zijn bekommerd hart schrijft hij: 'Wij weten dat de Wet geestelijk is, maar ik ben vleeselijk'" (34).

"Wat God niet zelf door Christus in ons doet en tot stand brengt en wat niet van Hem afkomstig is – dat is niet anders dan werk van de Wet" (blz. 38).

Kohlbrugge en Da Costa

Zoals wij in het voorgaande reeds hebben opgemerkt, is Kohlbrugge's preek over Romeinen 7 : 14 bij velen, zowel in Elberfeld en omgeving als in ons eigen land, slecht gevallen. Men heeft hem zelfs antinomistische denkbeelden in de schoenen geschoven: hij zou tegen (*anti*) de wet (*nomos*) gekant zijn. De wet zou voor hem afgedaan hebben.

Een van Kohlbrugge's felste opposanten was Isaïc da Costa, die hem naar aanleiding van zijn preek een brief schreef, waarin hij uitvoerig op een en ander inging. Kohlbrugge bleef Da Costa het antwoord niet lang schuldig. Hij reageerde met een schrijven, waarin hij tal van Bijbelteksten aanhaalde en zich meermalen zowel op Luther als op Calvijn beriep. Da Costa's bezwaren werden stuk voor stuk weerlegd genomen.

Enkele voorbeelden:

"Gij schrijft: "Die in Christus tot rechtvaardiging *geloof*, wordt ook daardoor zelf een nieuw schepsel". De Schrift zegt: *Hij is het, - Hij is het* (Zie 2 Corinthe 5 : 17, *kaina ta panta*). "Hij is een nieuw mens naar de geest", zegt jij. De Schrift zegt: Hij is het geheel (II Corinthe 5 : 17), naar geest, ziel en lichaam" (Verwijzing naar vraag en antwoord 1 van de Heidelb. Catechismus en naar Romeinen 7 : 17) (blz. 121).

"Die nieuwe mens, dat nieuw beginsel, ziedaar *de Christus in ons*", schrijft jij. Onschriftmatig, en daarom verwerpelijk! De nieuwe mens is niet Christus in ons, maar naar de nieuwe geboorte zijn wij Gods maaksel, schepsel *in Christus* (Efeze 2 : 10), en niet Christus het maaksel of schepsel in ons (II Corinthe 5 : 17; Galaten 3 : 26 - 28) ... Was nu die nieuwe mens: Christus in ons, dan was Christus een schepsel, hetwelk een godslastering zoude zijn ..." (blz. 122).

"Was de nieuwe mens de Christus in ons, dan moesten wij met de mystieken God in de grond der ziele zoeken. Wij zijn geschapen met de oogen hemelwaarts! naar boven zullen wij opzien..." (blz. 123).

"In Romeinen 1 : 17 staat niet: hij zal zijns geloofs rechtvaardig zijn, maar: hij zal zijns geloofs *leven, leven* staat er. Niet zijns geloofs en zijner heiligmaking, maar: zijns geloofs.

Nergens heet het, dat men niet inkomt omdat men geene heiligheid in zich heeft; maar dat men Christus verwerpt" (Hebreeëen 10 : 28v.) (blz. 127v.).

Kohlbrugge heeft aanhoudend op een-en-hetzelfde aambeeld gehamerd: rechtvaardigmaking en heiligmaking zijn *beide* Gods werk. Wij mensen moeten onszelf niet inbeelden, dat wij door onze "bestdoeningen" ook maar iets aan ons behoud kunnen bijdragen. Onze oude mens *is* met Christus gekruisigd, gestorven en begraven, de nieuwe mens *is* opgestaan en leeft voor God. "Houdt het daarvoor, dat gij wel der zonde dood zijt, maar Gode levende zijt in Christus Jezus, onze Heere" (Romeinen 6 : 11). In deze lijn ligt Kohlbrugge's vertaling van b.v. Col. 3 : 5 en Efeze 4 : 22v. In Col. 3 leest hij niet: "Doodt dan de leden, die op de aarde zijn..." (Col. 3 : 5), maar: "*hebt* de leden, die op de aarde zijn, gedood", d.i.: "*láát* (ze) gedood zijn", en in Efeze 4 niet: "Het is de waarheid in Jezus, dat gij... de oude mens zoudt afleggen" (N.B.G.: "aflegt") ... en de nieuwe mens (zoudt) aandoen" (N.B.G.: "aandoet"), maar: "dat wij de oude mens afgelegd en de nieuwe mens aangedaan *hebben*."

Van Dr. G. Oorthuys is de uitspraak: "Den geheelen Paulus weer te hebben laten spreken, en zijn leer in haar volle heerlijkheid der gemeente weer in de ooren gebazuind te hebben, dat is de beteekenis van Kohlbrugge"⁵. De typering, door Dr. G.C. Berkouwer van de theologie van Karl Barth gegeven: "De triomf der genade", is ook ten volle op de theologie, of liever: op de verkondiging, van Kohlbrugge van toepassing. De mens niets, God alles. Een bovenmate ver- troostende boodschap.

J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Noten

- 1 ISBN: 978-90-72801-00-5. 288 pagina's. Prijs: € 15,90.
- 2 Wij denken in dit verband niet in de laatste plaats aan het feit, dat van de negentien theologen, die door Karl Barth in zijn befaamde boek *Die protestantische Theologie des neunzehnten Jahrhunderts* voor het voetlicht worden gehaald, Kohlbrugge vrijwel de enige is, die van de schrijver een voldoende krijgt!
- 3 Gewoonlijk zegt men, dat Kohlbrugge's uitlegging van de tekst op de ontdekking van een komma (achter het woord 'vleeselijk') stoelt. Dit is echter wat onbeholpen geformuleerd, te meer daar er in de oorspronkelijke tekst van het Nieuwe Testament geen komma's voorkwamen.
- 4 De citaten zijn ontleend aan Da Costa's *Hoogst belangrijke briefwisseling*, zoals deze – in één band met zijn *Bezwaren tegen de geest der eeuw* – in de serie *Klassiek Licht* is uitgegeven.
- 5 G. Oorthuys, "Kohlbrugge's leer van den ouden en den nieuwen mensch getoetst aan Paulus", in: *Kruispunten op den weg der Kerk*, blz. 157-227.